

MİMARLIK
GÜNDEM:
AFET
SARMALINDA
KRİZE
KÖRÜKLE
GİTMEK

DEĞİŞEN
TANIMLARIN
SON NOKTASI:
MÜZE NEDİR?

BAŞKENTTE
ORGANİZE
KENT SUÇU

KİRALIK
KONUT
PİYASASINDAKİ
KRİZ

17. ULUSLARARASI
DOCOMOMO
KONFERANSI

ÇANAKKALE
SAVAŞLARININ
SESSİZ
TANIKLARI

CENGİZ
BEKTAŞ'IN
MEZAR
TASARIMLARI

MUALLA
EYÜBOĞLU
ANHEGGER'İN
PULUR VE
ORTAKLAR
YERLEŞKELERİ

Siz meslektaşlarımızla iletişimimizi güçlü tutmak için uzun süredir kullanmakta olduğumuz Facebook ve Twitter hesaplarımıza ek olarak artık YouTube ve Instagram platformlarında da varız

**Tmmob Mimarlar Odası /
Chamber of Architects of Turkey (CAT)**
@tmmobmimarlarodasi

@MimarlarOdasi_T

TMMOB Mimarlar Odası

@tmmobmimarlarodasi

Sosyal medya hesaplarımız aracılığıyla takipte kalmak dileğiyle

**TMMOB
MİMARLAR ODASI**

Platonik Yer Aşkı: New York Üzerine

Ceren Boğaç

Yer aşkının platonik boyutu üzerine kartografik bir ön anlatı kurma amacıyla, yarısı COVID-19 küresel salgınında geçen üç mevsimlik New York kent deneyimi üzerinden bir panorama sunan yazar; mekân-beden ilişkisi, şehirdeki kapital ve sınıf mücadelesi, Manhattan-Brooklyn hattı, kriz zamanının heterarşik örüntüleri ve #BlackLivesMatter hareketi arasında dolaşan, samimi bir aktarımda bulunuyor.

“Hayallerden yapılmış beton ormanı / Yapamayacağın hiçbir şey yok / Şimdi New York’tasın / Bu caddeler seni yepyeni hissettirecek / Dev ışıklar sana ilham verecek / New York, New York / New York için dinle!”¹
Alicia Keys

Platonik aşklar gibi yıkıcı Eros ve yapıcı Agape arasında sınırları çizilen platonik yerler de vardır.² Tutku dolu insanlar yaşamak için hep bu yerlerden birine yol alır. Büyüyüp küçülmeyen, bir parçasıyla güzel diğer parçasıyla çirkin olmayan, ruhumuza / ruhumuzda sahip olduğumuz, “fenomen” şehirlerdir bunlar. Platon, fenomenlerden dolayı “idea”ların var olduğu sonucunu çıkarabileceğimizi söylemişti.³ Bu bağlamda, beden dirense de ruh, tutkuyu idea ile şekillendirir ve bedenin aksine, bu tutkuya varmak için ayak diredir. Zamanın farklı aktığı, insanın aklının şaştığı, cennetin de cehennem de tüm kapılarının ona açıldığı işte böylesi bir şehir, kendimi bildim bileli ruhumu çağırıyor. Her gün bu şehre gülümseyerek uyanıyorum. Madonna’nın söylediği gibi “şehirleri değil ama New York’u seviyorum”.⁴

New York, Amerika’nın kuzey doğusunda, 19 milyona yakın nüfuslu bir eyalet. Aynı adlı şehrin nüfusu ise 9 milyon civarında.⁵ Kısaca eyaletteki toplam insan sayısının yarısına yakını bu merkez şehirde yaşıyor. Harmanlanmış Avrupa kültürüyle, İsrail’den sonra en kalabalık Yahudi topluluğu da dahil olmak üzere yüzlerce farklı etnik gruba ev sahipliği yapan, kendinizi içinde haritalandırmamızın zor olduğu bu “küresel başkent” 5 bölgeden oluşuyor: Manhattan, Brooklyn, Queens, Bronx ve Staten Island.

NEW YORK’UN DİKEY EKSENDE BÜYÜYEN KALBI: MANHATTAN

Benim New York zamanım Manhattan ve Brooklyn arasında bir “git-gel”den oluşuyor. Rem Koolhaas şehrin iflastan son anda kurtulduğu mali kriz döneminde yazdığı *Çılgın New York: Manhattan İçin Geriye Dönük Bir Manifesto* adlı yapıtında şehrin bu efsanevi adasındaki gerçeküstü yoğunluk kültürünün geniş bir tanımını yap-

mıştı.⁶ Manhattan’ı solumaya başladığınız anda onun “son derece mantıksız bir deneyim” diye aktardığı modern metropol yaşantısının, kırk yıl içinde evrilip başka yerde rastlayamayacağınız zenginliğe dönüştüğünü görüyorsunuz. Geçmişte meçhul bir şehircilik anlayışının yeni biçimi, bir nevi ütopyik formül olarak adlandırılan gökdelenler, insanın tapınmak için yarattığı en yeni ikonlar olarak adaya adım attığınız anda yerde, gökte, içerde, dışarda ne varsa gözlerinizin önüne seriyor. 100 metreden 500’e kadar yükseklikleri değişen bu “gök-kazıyanlar” bir süre sonra sizi içine çekip gecesini, gündüzünü, havası ve insanıyla her katı başka coğrafya olan dikey bir devrialem yaşıyor. İçerde ofisler, daireler, golf sahaları, her türlü eğlence ve sosyal kulüp, havuz, kütüphane... Ne ararsanız var! Buz gibi bir kış günü Grand Central Terminal’den Central Park’a doğru yürürken Park Bulvarı ve Madison Bulvarı ile 52. Sokak ve 53. Sokak arasındaki blokta yer alan Park Avenue Plaza’ya giriyorum. Çok geniş bir New Yorklu yelpazesi tarafından alışılmadık bir kamusal alan olarak kullanılan bu başı bulutlu yapının “atrium”unda bergamot çayımı içerken hayata dair her şeyin gökdelenlerin içine neden oyulduğunu düşünüyorum. New York’un kışı gerçekten çok soğuk. Herkes ısınmak için birbirine gülümsüyor.

Yunan filozof Protagoras “insan her şeyin ölçüsüdür” demişti.⁷ Ona göre tanrı veya değişmez ahlaki yasalarından ziyade nihai değer kaynağı bireyin kendisidir. Bu bağlamda insan bedeni de en eski ölçü birimidir. Fakat New York’un ölçüsü hiçbir zaman insan olmamış sanki. New York’un kalbi dikey ekseninde her geçen saniye daha da büyürken “bu yükseliş kimin için?” diye düşünmeye devam ediyorum. Bunun periferik bir etkisi var ve adadan ayrılırsanız da uzun süre peşinizi bırakmıyor. İnsan var olmak için her daim bir yere tutunmak istiyor fakat burada mekân ve eğin ilişkisi sarsıntıya uğruyor. Ne Leonardo’nun Vitruvius adamı ne de Le Corbusier’in modüler adamı kent geometrisi içinde bedenimize bir kılavuz oluyor. Bence New York eril veya kartezyen bir bakış açısıyla algılanabilecek bir yer de değil. New York “khôra”nınin bambaşka bir devinimi, geometri sınırları içinde kalmayan organik bir örgüsü ve ritmi var. Bu nedenle kente bağlanmak için onun ritmine tutunmaya çalışıyorsunuz. Buna adapte olamayanlar hayatın gerisine düşüyor.

Şehrin dizemini kavramak mekânlaşmanın ön koşulu sanki. Fakat burada her şey o kadar hızlı ki yere dair tüm fiziksel, zihinsel ve duygusal evrelerinizi yani biyoritminizi bu akışın hem içinde hem de dışında kalarak dinlemeniz lazım. Lefebvre’in mekân ve zaman arasındaki ilişkiyi analiz etmek için yeni bir metot önerisi üzerine kurguladığı ve ölümünden sonra yayınlanan son kitabı *Ritimanaliz* bunun için harika bir kılavuz.⁸ Her

Ceren Boğaç
Doç. Dr., Doğu Akdeniz Üniversitesi Mimarlık Bölümü

biten günün sonunda kendimi aynı merkezde buluyorum: Central Park. Bu kent mihrakında (doğaya dair) döngüsel ritimler ve (insana dair) lineer ritimler, akrep ve yelkovanın yakalayan / geçen / üst üste binen dairesel döngüsü gibi sonsuz bir örüntüde birbirini tamamlıyor. Manhattan'ın merkezinde kent sahiplerinin talebiyle bataklık ve kayalığın, peyzaj mimarlığın ne olduğunu dünyaya tanıtan pastoral bir şahesere dönüştüğü ve dünya sinemasına en çok ev sahipliği yapmış bu parkın içinde nefesiniz zamana karışıyor. Burada tüm boyutlar arasında herkes için en önemli olan da bu dördüncüsü zaten: zaman. Kent sakinleri ritimlerini kentin uzamına katmaya çalışıyor. Ritim de tıpkı zaman gibi birebir tekrarı olmayan bir salınım, mekân ve zaman arasında diziliyor. Böylece nefes alıp verdiğiniz o an New York'un bir parçası olmayı başarabiliyorsunuz. O an bu kentten ayrılmak size imkansız gibi geliyor.

Central Park'ta buz pisti üzerinde kayanları, kedilerle ortak bir yaşam kuran parkın daimi sakinlerinden rakun ailesini, sincapları ve sadece parkta değil şehrin her yerinde seslerini duyduğunuz rengarenk kuşların daldan dala konuşunu izliyorum; köpeğiyle yürüyüşe çıkanlar ile merhabalaşıyorum. Her büyük şehir bir tiyatro sahnesidir. Ben de bu "büyük elma"dan bir ısırık almak için şehrin sinerjisi içinde kendi hikayemi arıyorum. Bir Akdenizli olarak benim için yeni ölçü birimi olan "blok"lar boyunca 7. Cadde'de ilerliyorum ve Disney distopyasını andıran Times Meydanı'nın kalabalığına karışıyorum. Bu devasa vitrinin gerisinde dünyanın en büyük müzikal caddesi Broadway, hayaller endüstrisi olarak onlarca öyküyü önüme seriyor. 42. Sokak'ın sihirli koridorundan koşarak eve gitmek için metroya biniyorum. Örümcek Adam'ın en sevdiği olan, ağır metal Williamsburg Köprüsü'nden Brooklyn'e geçiyorum.

SOYLULAŞTIRMA HARİTASI İÇİNDE ANONİMLEŞMEK: BROOKLYN

100 yılı aşkın süredir hizmette olan, kat kat yükselen, alçalan ve uyku nedir bilmeyen New York metrosu beni II. Endüstri Devrimi'nden kalma istasyonuma ulaştırıyor. Bu "cesur yeni dünya"ya kalabalık göçlerin ilk başladığı yıllarda metro yapma fikri, ardında politik ve ekonomik gerekçeler barındırsa da hayata geçmesinin ne yazık ki trajik bir hikayesi var: 1888 yılında ülkenin batı yakasını donduran ve New York'ta 200 kişinin ölümüne neden olan bir kar fırtınası.⁹ 70'lerin çöküş döneminde grafiti salgınının yayıldığı, kent çetelerinin birbiriyle savaştığı tekinsiz bir yer olan metro; 90'lı yıllardan beri belediyenin olağanüstü uğraşları sonucu artık daha temiz ve güvenli olsa da yüzlerce yıllık tonlarca çeliğin havaya karışan taneleri, içinde akıp geçen binlerce insandan arda kalan izler, günün her saatinde sizden para isteyen evsizler, meşhur metro fareleri ve karanlık geçitleriyle değişik duygular uyandırıyor. Jamaika hattı üzerinde, caddeden üç kat yüksekte duran istasyonumun dar ve çelik basamaklarından Manhattan ritminde, süratle iniyorum.

Manhattan'ın yavaşlamak nedir bilmeyen döngüsüne karşın Brooklyn'in en zanaatkar mahallesi Williamsburg'e her dönüşümde sakinleşmenin keyfine varıyorum. Takma adı Küçük Berlin olan bu bölgede "hipster"lar, sanatçılar ve onlarla birlikte özgünlüğü fetişleştiren yüzlerce insanla yaşamayı seviyorum. Williamsburg, Holokost'ta soykırıma uğrayan Hasidik

1. New York izlenimleri

Yahudileri de olmak üzere II. Dünya Savaşı'ndan ciddi yaralar alan birçok Avrupalı göçmenin akın ettiği ve kısa bir zaman öncesine kadar Manhattan'ın Aşağı Doğu Yakası'nın (Lower East Side) aşırı kalabalık gecekondular mahallelerinden kaçan işçilere uygun fiyatlı yaşam sunan endüstriyel bir merkezmiş. Fakat son 15 yıldır bölgede izlerini apaçık gördüğümüz bir "soylulaştırma" devinimi var. 1964 yılında ilk kez İngiliz sosyolog Ruth Glass'ın tanımladığı soylulaştırma kavramı,¹⁰ düşük gelirli kentlilerin yaşam alanlarının satın alınarak orta sınıfa hitap eden, ambiyansı daha yüksek ve yaşam maliyetinin arttığı mahallere dönüştürülmesini betimliyor.

Dönüşüm projelerinin çoğu, tatbik edildiği bölgelerde yeni rant kapıları arıyor ve yere dair sermayenin el değiştirmesini sağlıyor. New York'un en hızlı değişen bölgesi olan Brooklyn'in Williamsburg semtinde de bu oldukça yoğun hissediliyor. Yine de Williamsburg'de yaşanan bu bohem dönüşüm, artıları ve eksileriyle, New York'un kapitalizm tapınağı Manhattan'a hemen yanı başında alternatif bir alt kültür yaratıyor - kahve kokusunun oksijenden ağır bastığı kahvaltı mekânları, konforlu ve küçük oturma gruplarıyla sizi içine çeken fırınları, vegan tatlı ve dondurma çeşitlerine doyamayacağınız

2. New York haritası

3. Times Meydanı, 2020

kafeleri, bin bir sokak lezzeti ve tasarımcı stantlarından oluşan pazar alanıyla. Yaşamak için özenle seçtiğim bu bölgenin beni en çok heyecanlandıran tarafı ise 2000'li yıllarda bağımsız rock müziğin (indie) merkezine dönüşmüş olması. Hani herkesin bir New York hayali vardır ya, benimki de onlarca yıldır, kadın sesinin ağır bastığı nağmelerde büyüdü. Kayıtlardan dinlediğim ezgilerin canlı performans izlerini Williamsburg sokaklarındaki yankılardan sürüyorum.

Brooklyn'in soylulaştırma haritası Williamsburg'den güney batıya yürüdükçe Bushwick, Boerum Hill, Cobble Hill ve Park Slope'a doğru genişliyor. Her geçen gün yükselen emlak piyasası içinde kendine yaşam alanı arayan herkes nispeten daha ucuz bölgelere akın ettikçe, yer kapitali de bu yayılımı takip ediyor. Yarım asır önce Lefebvre kapitalist gelişimin itici gücünün artık endüstrileşme değil şehircilik olacağı kehanetinde bulunmuştu.¹¹ Burada sanatçı zümresinden iş insanlarına, zengin yatırımcılardan müteahhitlere kadar Richard Florida'nın "geniş yaratıcı sınıf" tanımında yer alan her birey ister istemez kentsel dönüşümün kapitalist çarkına ivme kazandırıyor.¹² New York mekân üretim politikalarının çok tartışıldığı bir şehir ve kentsel coğrafyanın tekrar tekrar şekillenmesine karşın bir yandan da eşitlikçi mücadele sürdürülüyor. Le Corbusier'in Radyant Şehir gibi kent ideallerinin "kocaman, görünür bir egodan başka şey ifade etmeyen bir yalan" olduğu yönündeki Jane Jacobs söyleminin, New York'ta insanların kamusal alanları sosyal şekilde, gerçek anlamıyla kullanabileceği yenilemeye öncülük ettiği hareket bugünler uzanıyor.¹³

Tüm bu mücadelelere rağmen kapitalizm, şehirdeki sınıf mücadelesini mekânsal dönüşümler üzerinden görünür kılıyor ve bu durum ortak topluluk alanlarında da farklı değil. Hafta sonu koşularımın değişmez parkuru Brooklyn'de, estetik kaygıların ağır bastığı bir sosyal reform olan Güzel Şehir Hareketi¹⁴ ile inşa edilen Prospect Park'ta bile insanların kümelenme biçimleriyle okuyabileceğiniz içtimai bir ayrışma var. Yine de Brooklyn'in kamusal mekân kozmosu, Manhattan'daki High Line gibi etkileyici fakat sosyal bağlamda Habermas'ın heterojen müzakerelere olanak tanımayan "burjuva kamusal alan" idealini anımsatan yapıdan daha muhtelif.¹⁵ Brooklyn insanın farklı yönlerini daha iyi anlamasına yar-

4. Williamsburg, 2020

dimcı olan bir antropoloji müzesi gibi. Bu yelpaze içinde hissettiğim anonimleşme, kendimi unutmamı değil, özneleşme sürecimi daha da mümkün kılıyor.

Pratt Enstitüsü Mimarlık Bölümü'nde öğleden akşama uzayan tasarım stüdyosunda ders vermediğim, seminerlerimin erken bittiği ve ayazın yerini kenti sarmalayan bir bahara bıraktığı günlerde, Manhattan döngümü ihtiyaçla yükselen gotik kuleleriyle Doğu Nehri'nin iki yakasını birbirine bağlayan Brooklyn Köprüsü'nden geçen uzun bir yürüyüşle başlatıyorum. Bu köprü'nün çalışmalarına yaklaşık 150 yıl önce, nehir buzla kaplanıp teknelerle Brooklyn'den Manhattan'a varmak imkansızlaşınca başlanmış. New York her metropol gibi şehir efsanelerinin katlanarak çoğaldığı bir yer ve üzerinden günlük yüz binlerce araç ile on binlerce yayanın geçtiği bu köprü'nün de hüzünlü bir hikayesi var: Hayal ettiği bu yapıyı hayata geçirmek için konum tespit çalışması sırasında feribotun yaraladığı bacağının tetanos kapması sonucu hayatını kaybeden halat üreticisi mühendis John A. Roebling, babasının yerine geçen fakat köprü altı ayaklarının yapımı sırasında vurgun yiyip felç olan Washington Roebling ve yatağa mahkum kalan eşinin bu inşaatı sonlandırabilmesi için verdiği mücadeleyle fahri olarak yapıyı tamamlatan Emily Warren Roebling.¹⁶ Brooklyn'in kadın izi taşıyan ve son zamanlarda araç trafiğine kapatılarak sadece yaya ve bisiklet geçişine izin verilmesi planlanan zarif köprüsü, dünyanın en şairane, kesintisiz ve kentteki herkese ait alternatif mevki olarak insana coşku veriyor. Bu şehirdeki böylesi muhteşem yapıların varlık anları, Lacan'ın aynası gibi kendi benliğinizi daha net görmenize yardımcı oluyor.¹⁷

İLK KEZ UYKUYA DALAN ŞEHİRDEN AYRILMAK: COVID-19 KÜRESEL SALGINI

Köprüden geçerek Manhattan'a vardikten sonra, City Hall Park'ın önünde her daim gösteriler ve atıştırma- lıklarla eğlenen kalabalığın arasından geçerek Broadway Caddesi'nden doğuya doğru iniyorum. Bu şehirde denizi her özlediğimde, ismini 17. yüzyılın sonlarında inşa edilen topçu bataryalarından alan ve göçmenlerin 1890'a kadar Amerika kıtasına giriş yaptıkları ana limanı barındıran Battery Park'taki terminalden, Staten Island feribotuyla gezintiye çıkıyorum. Kaynağı Bulutların Gözyaşı Gölü (Lake Tear of the Clouds) olan ve

New York Limanı'ndan Atlantik Okyanusu'na karışan Hudson Nehri'nden, kentin unutulmuş bölgesi Staten Island'a doğru, okyanusun nabzını hissederek yol alıyorum. Staten Island, kentin geri kalanı karşısında sessizlik yemini etmiş küskün bir çocuk gibi karşılıyor beni. Bu ada dışında şehirde çok zor rastlanan sükunet içinde, Richmond Terası'ndan umman kokulu nehir manzarasını seyrediyorum. Staten Island'dan her geri dönüşümde, Manhattan'ın izgara sokak yapısının doğal kıyı şeridi morfolojisini modern geometriyle sertleştiren birleşimindeki keskin dolguyu takip eden bisiklet ve yaya yolları, rihtim ve parkların hemen ardından yükselen kentleşme tarihinin tüm katmanlarının nehirdeki yansıması, Italo Calvino'nun mimarlık öğrencisiyken okuduğum *Görünmez Kentler* kitabında anlattığı Valdrada'yı aklıma getiriyor:¹⁸ "Eskiler Valdrada'yı bir gölün kıyıları üstüne, birbiri üzerine binmiş veranda evler, demir korkulukları suları gören yüksek yollar yaparak kurmuşlar. Öyle ki yolcu gelirken iki kent görür: biri göl üzerindeki doğru kent, diğeri baş aşağı bir yansıma."¹⁹

New York şehrindeki en kısa gezim üç saatten az zamanda gerçekleşmiyor. Bu gezilerin suyla buluşmaları günün batıya döndüğü anlara denk gelmişse kentin gece açılışına, kızıl renk musikisine ritim tutan gökdelen gölgeleri eşlik ediyor. Gözünüzü alamadığınız bu görkemli suret, yüreğinizi bir kez daha bu şehre bağlıyor. Mart ayında güneş kente yüzünü biraz daha yaslamış olsa da New York'ta hava çok kolay ısınmıyor. Bahar çiçekleri etrafta çoğalırken, Çin'de başlayan salgının korkusu şehirde giderek yayılıyor. Dünya Sağlık Örgütü'nün küresel salgın ilanından birkaç gün önce New York valisi kentte olağanüstü hal ilan ediyor ve Pratt'de yüz yüze eğitim duruyor. Salgın ilanının ardından New York belki de tarihinde ilk kez derin bir uykuya dalıyor. Uzun bir süre bunun gerçek olamayacak bir rüya olduğunu düşünüyorum: Günün hemen her saatine semada uçuşan helikopter, elektronik bir cihazın manyetik cızırtısı gibi alıştığınız araba ve insan sesleri, güz gelişyle aniden kaybolan Ağustos böcekleri gibi kesiliyor. Kentin en baskın rengi olan sarı taksiler sokaklardan çekiliyor, Broadway'in ışıkları sönyüyor, eskiden yalnızca uzaktan geçen seslerini duyduğunuz ambulanslar pencereden her dışarıya baktığımda birilerini alıp götürüyor. İnsanların marketlere akın ettiği ve kimsenin ne yapması gerektiğini tam olarak bilemediği o ilk zamanlar yerini heterarşik örüntülerle yükselen dayanışma dolu karantina günlerine bırakıyor. Kentin her yanından gelen ölüm haberleri arttıkça kent sakinleri birbirine daha çok sahip çıkıyor. Sokaklara ihtiyaçlılar için yardım paketleri, sağlık çalışanlarının kapılarına çiçekler ve hediyeler bırakılıyor. Çoğu cadde daha aralıklı yaya akışına imkan vermek için araç trafiğine kapatılıyor. Central Park dahil kentin birçok noktasına geçici sağlık merkezleri kuruluyor, binlerce gönüllü sağlık çalışanı kente geliyor.

Günlük bulaş sayısı 1000'lere yükseldiğinde, birbirinden fiziki mesafe olarak daha çok uzaklaşan kent halkı, her akşam saat 7'de bu zor zamanlarda çalışmayı sürdüren işçileri alkışladıktan sonra Frank Sinatra'nın "New York, New York" şarkısı ile birbirlerini sarmalıyor. Alkışlar ve sesler hiç kimsenin daha önce hissetmediği rastlantısal dokunuş gibi bir bloktan ötekine uzanıyor. Yaşanan tüm gelişmeler her sabah tüm detaylarıyla kent sakinleriyle paylaşılırken, dış medya salgın yüzünden kentte ölenle-

5. Brooklyn Köprüsü, 2020

rin başında uçan akbabalardan, 19. yüzyıldan beri yoksullar ve kimsesizlerin defnedildiği Hart Adası'nda sanki ilk kez toplu mezarlar kazılıyormuş gibi gerçek olmayan haberlerle ortalığı kırıp geçiriyor. Bu süreç üç evrelili bir zaman dalgası gibi yükseliyor, alçalıyor ve geri çekilmeye başlıyor. Haziran 2020'de kademeli olarak uyarılması planlanan şehir Mayıs sonunda teninin rengi yüzünden hayatını kaybedenler için adalet istemiyle başlayan protestoların yarattığı dalga ile bu kez daha şiddetli sarsılıyor.

Soğuk bir kış günü geldiğim şehirden, öfkenin alevlendirdiği bir yaz sabahı John F. Kennedy Havalimanı'nın sessizliği içinde ayrılıyorum. Uçakta aklıma Calvino'nun satırları geliyor: "Hemen yola çık,' der Marco'ya Han, 'bütün kıyıları ara ve bul bu kenti. Sonra dön ve rüyam gerçeğe uyuyor mu söyle bana'. 'Bağışla beni efendim: er geç o rihtime çıkacağım kuşkusuz,' der Marco, 'ama dönüp sana anlatamayacağım onu. Böyle bir kent var ve de basit bir sırrı var: yalnız gidişleri bilir, dönüşleri bilmez'.²⁰ ♦

* Görseller ve aksi belirtilmedikçe çeviriler yazara aittir.

NOTLAR

1. Şarkı sözü: Shuckburgh, Alexander; Cook, Alicia Augello; Hunte, Angela; Keyes, Bert; Sewell, Janet; Carter, Shawn; Robinson, Sylvia, 2009, "Empire State of Mind (Part II)".
2. Soble, Alan, 1989, *Eros, Agape and Philia: Readings in the Philosophy of Love*, Paragon House, Minnesota.
3. Platon, 2001, *Timaios*, (çev.) Erol Güneş, Lütfi Ay, Sosyal Yayınlar, İstanbul; 2018, *Devlet*, (çev.) Sabahattin Eyüboğlu, M. Ali Cimcoz, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul; 2015, *Phaidon: Platon Bütün Yapıtları 14*, (çev.) Furkan Akderin, Say Yayınları, İstanbul.
4. Şarkı sözü: Price, Stuart; Madonna, 2005, "I Love New York".
5. Şarkı sözü: Price, Stuart; Madonna, 2005, "I Love New York".
6. "Culture of congestion"; Koollhaas, Rem, 1994, *Delirious New York: A Retroactive Manifesto for Manhattan*, Monacelli Press, New York.
7. Aktaran: Platon, 1999, *Diyaloglar 2*, (çev.) Tanju Gökçül, Remzi Kitapevi, İstanbul.
8. Lefebvre, Henri, 2017, *Ritimanaliz: Mekân, Zaman ve Gündelik Hayat*, (çev.) Ayşe Lucie Batur, Sel Yayıncılık, İstanbul.
9. New York Metro Arşivi, https://www.nycsubway.org/wiki/The_Blizzard_of_1888;_the_Impact_of_this_Devastating_Storm_on_New_York_Transit [Erişim: 17.08.2022].
10. "Gentrification"; Glass, Ruth, 1964, *London: Aspects of Change*, (ed.) the Centre for Urban Studies, Rapor No:3, MacGibbon & Kee, Londra.
11. Lefebvre, Henri, 1970, *La Révolution Urbaine*, Gallimard, Paris; 2011, *Kentsel Devrim*, (çev.) Selim Sezer, Sel Yayıncılık, İstanbul.
12. Florida, Richard, 2018, *Soylulaştırma, Eşitsizlik ve Seçkinler ile Gelen Yeni Kentsel Kriz*, (çev.) Derya Nüket Özer, Doğan Kitap, İstanbul.
13. Jacobs, Jane, 1961, *The Death and Life of Great American Cities*, Random House, New York.
14. Wilson, William H., 1994, *The City Beautiful Movement*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore.
15. Habermas, Jürgen, 2005, *Kamusalın Yapısal Dönüşümü*, (çev.) Tanıl Bora, Mithat Sancar, 6. baskı, İletişim Yayınları, İstanbul.
16. Shapiro, Mary J. A., 1983, *Picture History of the Brooklyn Bridge*, Dover Publications, New York.
17. Lacan, Jacques, 2013, *Psikanalizin Dört Temel Kavramı - Seminer 11. Kitap*, (çev.) Nilüfer Erdem, Metis Yayınları, İstanbul.
18. Kitap, Calvino'nun İtalyan-İspanyol karışımı kadın isimleri verdiği (Anastasia, Despina, Irene, Melania vb); bazıları camdan, bazıları topraktan, bazıları ise düştüğüne; gerçek ve kurgunun ara kesintisindeki kentleri Marco Polo'nun ağzından Moğol İmparatoru Kubilay Han'a anlattığı diyaloglardan oluşur. Burada her kent temelde yazarın anavatanı olan Venedik olmak üzere İstanbul, Londra, Berlin, Barcelona ve New York gibi yerlerden izler taşır: Calvino, Italo, 2002, *Görünmez Kentler*, (çev.) Işıl Saatçioğlu, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
19. Calvino, 2002, s.111.
20. Calvino, 2002, s.113.